

TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAMIN YÜKSELİŞİ ve KÜRESELLEŞME

Yasemin ÖZGÜN-ÇAKAR*

Siyasal İslamın Türkiye'deki yükselişi ile ortaya çıkan farklı söylemlerin, çatışmaların ve tutumların sadece ulusal düzeyde siyasal ve toplumsal mücadelelerin sonucu olarak değil, süre giden küreselleşmenin kültürel ve ekonomik sonuçları tarafından da etkilendiği görülmektedir. İslamik söylem ve değerlerin egemenliğini ekonominin örgütlenme alanlarında görebiliyoruz. Benzer biçimde entelektüel ve sivil alan, popüler kültür ve tüketim paternleri İslami kimlik referanslarına, İslamik sembol ve geleneklere göre yeniden tanımlanmışlardır.

Bu yazıda ekonomi ve kültüre ait parametrelerden yola çıkarak ekonomik ve kültürel pratiklerin birbirlerini nasıl etkiledikleri ve bunların tümünün küreselleşmeden karşılıklı olarak nasıl etkilendikleri üzerinde duracağım. Özellikle modern kurumların İslam'a içkin değerlerle kendini nasıl harmanladığı ve İslam ve onun geleneksel değerleriyle uyum içinde varolan kurumların da kendilerini nasıl dönüştürdüklerini inceleyeceğim. Bir başka deyişle küreselleşme sürecindeki Türkiye kapitalizmi çerçevesinde siyasal İslam'ın kendini yeniden tanımlayarak nasıl bir kendine özgü kültürel kimlik yarattığına bakacağım.

Devlet ve İslam arasındaki ilişki Türk siyasal hayatında her zaman belirsiz olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerde kuruluşu sırasında devlet İslamı farklı etnik grupları birleştirmek amacıyla kullanırken sonrasında devlet ilerlemeci Batılılaşmacı ideolojisini İslam'a karşıtlık içinde kurmuştur. Lozan Antlaşması Türkler ve Kürtleri ortak Müslüman kimliği içerisinde değerlendirmiş ve etnik aidiyeti ulusal kimliğin bir parçası olarak kabul etmemiş ve din ve toprak birliğine dayalı bir aidiyeti ulusun birliği için yeterli saymıştır. Kemalist seçkinler bundan yola çıkarak kendilerini çağdaş, ilerlemeci ve İslam karşıtlığında konumlandırmışlardır.¹

Türk kimliğinin kuruluşunda dışlanan bir öge olan İslam 1980'lerden bu yana adeta

* Yard. Doç Dr.

1 M. Hakan Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere", *Journal of International Affairs*, Fall 2000, vol: 54, no: 1, s. 23.

Kemalist imgelemi yakalamak ve Cumhuriyetçi aklı rahatsız etmek üzere geri dönerek Kemalizmin bekçilerinin zihinlerinde korku yaratmış ve toplum çağdaş/Kemalistler ve Müslüman/İslamcılar biçiminde bir kutuplaşmaya doğru çekilmiştir.

Küreselleşmeyi para-sermaye ve metanın uluslararasılaşması olarak tanımladığımızda küresel kapitalizm çağında ulus devlet, ulusal kimlik, ulusal ekonomi kavramları toplumsal ve siyasal değişimi analiz etmedeki tek açıklayıcı güç olma özelliklerini kaybediyorlar. Sermayenin küreselleşmesi sınırsız küresel pazarlar yaratarak sermayenin gelişme stratejilerini uluslar arası bir düzeye taşıırken kültürel küreselleşme kültürel kimlik iddialarının yükselmesiyle yerel direnişlere yol açarak ulusal kalkınma fikrini anlamsızlaştırıyor.

Kültürel globalleşme bir yandan Batılı değerlerin ve kültürel kalıpların evrenselleşmesini sağlarken diğer yandan da yerel değerlerin ve geleneklerin canlanmasına neden olur.² Tüketim kalıplarının ve yaşam biçimlerinin ekonomik yaşamda dünya çapında standartlaşmasının yanında kültürel alanda küreselleşme geleneklerin, yerel kimliklerin ortaya çıkmasına ve siyasal İslam'da olduğu gibi otantikliğe dönüş söyleminin yeniden canlanması için bir platform sağlamıştır. Bu yazıda öncelikle Türkiye'de siyasal İslamın yükseliş koşullarına baktıktan sonra küreselleşme olgusu ve bu olgunun Türkiye'ye etkileri üzerinde duracağım. Sonrasında ise küresel pazarın mantığı ve bu mantığın İslamcı sermayenin ortaya çıkmasında etkileri üzerinde ve geçtiğimiz 2005 yılı dönemince seküler ve İslamcı kültürlerin bir arada varoluşlarının etkilerine bakacağım.

Türk Siyasal Hayatı ve İslam

Türkiye'nin kalkınma deneyiminin içsel çelişkileri İslam'ın Türkiye'deki yükselişinin tarihsel arka planına önemli bir boyut katar. Türkiye'de ulus-devlet olma sürecinin gecikmesi ile birlikte gelen geç modernleşme ve buna eşlik eden az gelişmiş bir toplumsal formasyona sahip olma ekonominin ve toplumun devlet tarafından şekillenmesine neden olmuş ve pek çok bakımdan önemli sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak devlet geniş ölçüde ekonomik yaşamı belirlerken bunu kurala ve yasaya dayalı resmi kurumsal yollarla yerine getirmekten çok birey olarak iş adamlarıyla siyasal otorite arasındaki belli ilişkiler dolayısıyla yapmayı seçmiştir. İkinci olarak ekonomik ve sosyal yaşama geniş devlet müdahalesi toplumsal bütünleşmeyi sağlamada başarılı olamamıştır. Nüfusun büyük bölümü modernleşmenin ekonomik yararlarının dışında kalmışlar ve yaşam biçimleri arasında bir uyum sağlanamamıştır.³

İslam'ın kamusal alandan çıkarılması yönünde farklı girişimler olmakla beraber bu girişimlere devletin istediği türden İslam'ın resmi bir versiyonunun hükümet yapısının bir parçası olarak kurumsallaşması çabaları eşlik etmiştir. İslam ve devlet arasındaki

2 Ergun Özbudun ve E. Fuat Keyman, "Cultural Globalization in Turkey: Actors, Discourses, Strategies" içinde Many Globalizations: Cultural Diversity in a Contemporary World, edt: Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington, s. 296

3 Ayşe Buğra, "Labour, Capital and Religion: Harmony and Conflict among the Constituency of Political Islam in Turkey", *Middle Eastern Studies*, vol: 38, No: 2, Nisan 2002, s. 188.

muğlak ilişki 1980 darbesinden sonra başka bir dönüşüm yaşamış “Türk- İslam sentezi” olarak bilinen ideolojik duruş muhafazakar güçlerin yatıştırılması ve özellikle büyük kentlere gelen yoksullardan ve ayrılıkçı olarak nitelenen Kürtlerden oluşan toplumsal ayrılıkların uzlaştırılması çabalarında önemli bir yer tutmuştur. Bu özel duruş geniş ölçüde darbe liderleri tarafından ulusun İslamik kimliğinin önemli bir yer tuttuğu toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanmasına yönelik bir strateji olarak sunulmuştur.

12 Eylül’den sonraki dinsel yönelimler kapitalist ilişkilerin gelişmesi ile açığa çıkan toplumsal muhalefet biçimlerine tavır olarak gelişirken bu mekanizma ile dinsel değerler yoğunlaşarak kitleleşmiş ve kitleleştiği ölçüde de politikleşmiştir.⁴ 1980 sonrası dönemde, bu çabaların sonucu olarak İslam, toplumsal ve siyasal yaşamda önemli bir yer tutmuştur. Ancak bu yer tutuş tam olarak askeri otoritelerin istediği yönde olmamıştır. 1980’lerde ANAP hükümetleri süresince İslam’ın birleştirici rolü devleti güçlendirmek ve devletin toplum içindeki geleneksel rolünün sorgulanması üzerine oturtulmuştur. Bir başka deyişle bu yeni ve oldukça radikal “tanıma siyaseti” İslami ideolojiye dayalı Refah Partisi’nin 1994 yerel seçimlerinde kazandığı zaferde ve 1995 genel seçimlerdeki kısa erimli DYP- RP koalisyonunun kurulmasında başat rol oynamıştır. Koalisyon hükümeti laik kesimin temsilcisi sayılabilecek ordunun baskısıyla son bulmuştur. Hükümetin düşmesinden sonra Refah Partisi kapatılmış ve Fazilet Partisi MSP’nin kapatılmasıyla devam partisi olarak kurulan Refah Partisi gibi siyasi sahnede yerini almıştır.

2002 genel seçimlerinde Türkiye Adalet ve Kalkınma Partisi’nin seçim başarısına tanık olunmuştur. Bu başarının arkasında Türkiyeli seçmenlerin siyasal yelpazenin sol ve sağında yer alan partilerden hoşnutsuzlukları yatmaktadır. Merkez- sol partiler yoksul ve imtiyazsız kesimlerin taleplerini yerine getirmemek sonucu cezalandırılırken, merkez-sağ partiler büyük ölçüde geniş çaplı yolsuzlukların sorumlusu olmaktan dolayı halk tarafından dışlanmışlardır. AKP Türkiye toplumunun geniş kesimlerine kendini küresel pazardaki aktif katılım ve rekabete dayalı ekonomik küreselleşmenin pozitif boyutunu öne çıkaran ilerlemeci bir güç olarak sunmuştur.⁵ Parti yaklaşım olarak ileriye dönük ve reformisttir ve küreselleşme AKP için maddi faydalarını gerçekleştirme anlamına geliyordu.

Öniş’in analizine göre AKP kendinden önceki partilerden sınıflar arası ittifaka dayalı bir parti yapısı kurması gerektiğini öğrenmişti. Bu ittifak küreselleşmeden maddi anlamda en çok faydalanan toplumun refah seviyesi yüksek kesimini olduğu kadar hem kırsal kesimdeki hem de metropollerin kıyısında yaşayan yoksul ve dezavantajlı sınıfları da içeriyordu. Dışlanan kesimlerin desteği haklara dayalı sosyal politikalarından ya da ekonominin yeniden yapılandırılması vaatlerinden çok varolan siyasal sistemin ve bu sistemin yozlaşmasının eleştirisinden besleniyordu.⁶

Bu başarıların arkasında yatan önemli faktör siyasal İslam’ın “dezavantajlı konum-

4 Fuat Ercan, içinde *Eğitim Ne İçin?, Üniversite: Nasıl?, YÖK: Nereye?*, Ütopya Yayınları, Ankara: 1999, s. 54.

5 Ziya Öniş, “The Political Economy of Turkey’s Justice and Development Party, Düzeltilmiş Draft, Kasım 2004, s. 3.

6 Çağlar Keyder, “The Turkish Bell Jar”, *New Left Review*, Temmuz- Ağustos 2004, s. 71.

da bulunanların dilini" yeni yeşeren girişimcilerden İslamcı aydınları ve profesyonel yöneticileri ve kent merkezlerine göç eden yoksul kitleleri de içeren orta ve alt sınıfların farklı kesimlerine kadar farklı sınıfları etkin biçimde birleştirme gücüdür. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin aktif destekleri, özellikle de Anadolu kentlerinde Müstakil Sanayiciler ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) şemsiye örgütü altında bir araya gelmişlerdir. MÜSİAD, 1990'larda Refah Partisi'nin ve 2000'lerde de AKP'nin seçim başarısında önemli rol oynamıştır.

Küresel Ekonomi Siyasetinde İslamcı Sermayenin Yükselişi

1980'lerden bu yana Türkiye ekonomisi sermayenin ve ticaretin küreselleşmesi ve küresel pazarın yerli pazara üstünlüğü temelinde yeniden yapılanmıştır. Son on beş yılda Türkiye'de serbest pazar söyleminin, ekonomik aktörlerin çoğalmasına ve yayılmasına ve ekonomik organizasyonların artan önemine tanık olduk. 1990'larda "İslamcı sermayenin" güçlü bir ekonomik aktör olarak sahneye çıkması ile beraber Türkiye'nin kapitalist gelişmesinin ekonomi politikasına İslam'ın girişi gerçekleşmiş oldu. Bu dönemde İslam, serbest pazar ideolojisine açık bir ekonomik kod olarak işlev gördü ve teknik bilgi ve uzmanlığın rasyonel ilkelerine dayalı kendi ekonomik örgütlenmesini yarattı.

Geçen on yılda Türkiye toplumsal yaşamın her alanında hızlı toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal değişmelere sahne olmuştur. Türkiye'nin siyasal arenasında son zamanlarda İslamık söylemin siyasallaştığına ve siyasal İslamın Türkiye siyasal yaşamında tanımlayıcı ve güçlü aktörlerden biri olduğuna tanık olduk. Bu aynı zamanda İslamcı geleneksellik ve laiklik arasındaki kutuplaşmanın ortaya çıktığı bir dönemin başlangıcını da işaret ediyordu.

Müstakil Sanayici ve İş Adamları derneğinin (MÜSİAD) kurulması İslam'ın serbest pazar ideolojisine eklenmesinin bir işaretiydi. MÜSİAD ilk olarak İslamcı tarikatlar ve topluluklarla yakın ilişkide olmasından ikinci olarak eylemlerinde İslam'ın önemli bir referans noktası olarak görülmesinden ve son olarak da 1980'lerde Saadet Partisi ve sonrasında da Fazilet Partisi ve günümüzde de Adalet ve Kalkınma Partisi ile yakın ilişkilerinden dolayı İslamcı bir örgütlenme olarak yapılandı.⁷ Bu bağlamda MÜSİAD oldukça etkili bir biçimde dinsel söylemleri harekete geçirerek ülkenin değişik bölgelerinde yerleşen Müslüman iş adamlarını uyumlu bir cemaat olarak birleştirdi. Bu cemaat bütünlüğünün nasıl gerçekleştirildiği İslam'ın ekonomi politikasını analiz ederken üzerinde durulması gereken bir noktayı oluşturuyor.

MÜSİAD'ın kuruluşu 1970'lerden bu yana ülkenin kapitalist gelişmesinin en önemli kuruluşu durumunda bulunan Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin (TÜSİAD) üstünlüğüne son vermiştir. MÜSİAD İslamcı söylemle öylesine güçlü bir ekonomik temel yaratmıştır ki artık ona referans vermeden küreselleşen Türkiye ekonomisinden söz etmek mümkün değildir.

MÜSİAD güven ve dayanışmayı içeren ve cemaatin bireye; adil benliğin kendi çıkar-

7 Özbudun ve Keyman, s. 303.

larının peşinde koşan benliğe ve ahlaki kodların bireyci ahlak anlayışına üstünlüğüne dayalı İslamik ilkelere dayalı olarak çalışmaktadır. MÜSİAD İslamik söylemin küreselleşen Pazar ilişkileriyle varolan devlet destekli burjuva sınıfının olduğundan çok daha uyumlu olduğunu iddia etmiştir.

Küresel ekonominin hakim olduğu alanda siyasal İslamın yükselişine yardım eden bir başka anahtar konu esnek üretim sistemidir. Ulus devletin değişen rolü, işletmelerin ademi merkezileşmesi, ve sendikaların ve toplu sözleşme pratiklerinin güçlerini büyük ölçüde yitirmelerinin yanında esnek üretim sistemi İslamın politik ekonomisinde önemli rol oynamıştır. Çağdaş esnek üretim sisteminde cemaat ilişkilerinde ifadesini bulan karşılıklılık ilkesi, en ilkel biçimiyle dahi toplumsal bütünleşmenin belli modellerinde belirleyici bir ilke olmuştur.⁸

Son dönemde İslam ve siyaset arasındaki ilişki bu özel uluslar arası bağlam içinde yer almıştır.⁹ İslami ilkelere olan bu bağlılığa paralel olarak düzensiz işletme faaliyetlerinin egemen olduğu çağdaş esnek üretim anlayışında psikolojik ve ekonomik faktörler de önemli yer tutarlar. Pazar uyumlaşmasının ve devlet düzenlemesinin biçimci içeriği küçük ve orta ölçekli işletmeler arasındaki güven ve dayanışmaya dayalı informal ilişkilerle tamamlanmıştır.¹⁰

Buğra'nın yaptığı görüşmeler derneğin girdi, işgücü arzı, dış kaynak, taşeron, perakende satış ve temsil firmalarının kuruluşu işlerinde aracılık yaptığını ortaya koyar. MÜSİAD'ın bu aracılıkları belirsizliği azaltır, sözleşmelerin geçersizliğinin önüne geçer ve son olarak da enformasyon toplama ve sunma maliyetlerini en aza indirir. Bu tür şebeke faaliyetlerde İslam MÜSİAD üyeleri arasında karşılıklı güveni sağlayan ortaklık bağını kurmada önemli bir rol üstlenir.¹¹ MÜSİAD Batı yönelimli Türkiye modernleşmesi-ne karşı Doğu eksenli bir ekonomi stratejisini tercih eder. Çünkü Doğu Asya modelinin

8 Bak Buğra, s. 192.

9 Hak-İş de diğer sendikalarla olan mücadelesinde İslamı birleştirici bir güç olarak kullanmıştır. Sürekli geleneksel değerlere dönüş eğilimini vurgulamışlar ve bireyci özel çıkarlar yerine toplumsal tutunuma ve sınıf çatışmasındansa toplumsal uyuma, İslamla tam bir uyumlaşma ilişkisine vurgu yapmışlardır. Buğra'ya göre hem MÜSİAD hem de Hak-İş örgütsel güçlerini siyasal İslamın yükselişinden alırlar. Her iki örgütlenme de çağdaş dünya ekonomisinin meydan okumalarına yanıt verirler ve İslamı örgütsel stratejilerinin önemli bir bileşeni sayarak Türkiye'nin geçmişteki devletçi kalkınma deneyimini eleştirirler. Ekonominin toplumdaki soyutlanarak oluşturulan tam bir pazar ekonomisi her iki örgüt tarafından kabul görmez. Bununla birlikte, MÜSİAD'ın özellikle karşılıklılık ilkesinin hakim olduğu Doğu-eksenli stratejisi Hak-İş'in Batılı toplumlarda olduğu gibi ekonominin yeniden dağıtımçı/birleştirici ilkeler etrafında örgütlenmesi çağrısında çok önemli olmamıştır. Görünen odur ki İslam'ın temel bir referans noktasını oluşturduğu ancak yine de sınıf pozisyonlarına dayalı bir ekonomiden işçi ve iş adamları örgütlenmelerinin farklı yorum ve beklentileri vardır. Sözgelimi özelleştirme söz konusu olduğunda Hak-İş kamu- özel sektör ikiliğinden daha çok tekil örnekler üzerinden pozisyon almıştır. Bak Buğra, s. 200.

10 MÜSİAD değişen ölçeklerde ve coğrafi konumuna göre ülkenin değişik bölgelerine dağılan 300 firmayı temsil eder. Temsil edilen işletmelerin çoğunluğu 50 den daha az işçi çalıştıran işletmelerken, 10'dan daha az işçi çalıştıran çok küçük işletmeler en geniş kesimi oluşturur. MÜSİAD'ın temsil ettiği işletmeler büyük oranda yeni kurulan işletmelerdir.

11 Bak Buğra, age.

başarısının toplumsal ilişkileri düzenleyen geleneksel kurumlarla küresel pazarın isterleri arasında stratejik bir uyum sağlamada yattığını düşünürler.

"Homo İslamikus", derneğin savunduğu İslamî düzenin farklı boyutlarıyla tartışıldığı MÜSIAD dergisinin ismidir. Sözü edilen İslamî düzenin genel karakteristikleri bu yayında ortaya konurken Kur-an ayetlerine ve Hz. Muhammed'in hadis ve sünnetlerine referans verilir. Muhammed'in Medine pazarındaki alış veriş düzenlemek için ileri sürdüğü kurallar; minimum devlet müdahalesi ve düzenlemesine dayalı bir yarışmacı ekonomi anlayışına rehberlik edebilecek kurallar olarak ortaya konur. Sözü edilen ekonomik sistem dini ahlakın eşlik ettiği toplumsal ilişkilere dayanması nedeniyle saf pazar ekonomisinden farklılaşır. Sözelimi, MÜSIAD yayınlarında Medine pazarına ilişkin örnekler zekatın ya devlete ya da yoksullara verilmesini etik bir işletme anlayışı olarak vaaz eder.

Bu bölümde siyasal İslamın ekonomik alanda son dönemde oynadığı rol üzerinde durdum ve özellikle de İslamın serbest pazar ideolojisiyle eklememesinin önemli bir kurumu olarak MÜSIAD üzerinde yoğunlaştım. MÜSIAD farklı söylemler, stratejiler ve aktörlerce yaratılan "düzgün İslamî söylemin" ne gerici, ne mistik ne de sadece geleneksel olmadığını, tam tersine ilerlemeci, ekonomik ve teknolojik yeniliğe açık, serbest pazar ve kapitalizmle uyumlu olduğunu ve zenginlik kaynaklarını yaratmaya muktedir olduğunu ileri sürer. MÜSIAD'ın cemaate dayalı ekonomik örgütlenme anlayışı sermaye ve işgücü arasındaki sınıf, iktidar ve servet farklılıklarını yok sayan bir İslamcı etik anlayışı ile serbest pazarın eklemlediği bir ideoloji üzerinde kurulmuştur.

Ne var ki, siyasal İslamın kullandığı adalet ve eşitlik söylemi asla sendikalaşma, grev hakkı, güvenceli çalışma, sağlık gibi sosyal haklara referans vermeyip siyasal İslamın savunduğu bu cemaatçi ideoloji temel hak ve özgürlüklere karşıtlık içinde kurulmuştur.

Değişen Tüketim Kalıpları

Ekonomik alandaki küreselleşme pratiklerinin son dönemde Türkiye'de kültürel alanda da önemli etkileri olmuştur. İslami kimlik artık değişime kapalı, gerici duruşu temsil etmez. Aksine, kültürel sermayenin moda, müzik, sanat ve turizm alanlarında İslamî kimlikle kullanılmasında olduğu kadar alış-veriş merkezleri kültürüne uyan, teknoloji kullanan ve paranın sembolik gücünü anlayan bir ekonomik vatandaş olarak davranan tüketici bir İslami kimliğin ortaya çıkışı da gözlenmiştir. Bu anlamda İslami kimlik seküler kimlik kadar yeni tüketim kültürünün bir parçası olmuştur ve bu kimlik taşıyanları tarafından Batıdan türeyen bir şeytan icadı olarak değil toplumsal statü ve güç ilişkilerinin temeli olarak görülmektedir.¹²

1980'lerde kültürel kimlikler tüketilmeye hazır materyaller olarak sunulmaya başlanmış ve siyasal pozisyonlar arasındaki çatışmalar tüketim üzerinden sağlanmıştır. Seküler kesimden farklı kültürel kimliklere sahip olduklarının bir göstergesi olarak, İslamcı kesimler alıp sattıkları ürünlerde yeniden düzenlemeye giderek radikal anlamda

12 Özbudun ve Keyman, s. 139.

değişiklik yapmışlardır. Farklı giysiler giymeye, belli gıdaları tüketmeye ve farklı dükkanlardan alışveriş etmeye başlamışlar ve kendilerine ait firmalar kurmuşlardır. İslami hareketin yükselişi ve popülerliğinin artışı İslami ürünler üreten, pazarlayan ve satan şirketlerin artışıyla beraber inananlar için de Pazar ağlarının kurulmasına yol açmıştır. "Kaybedilmiş İslami geçmişi" yansıttığı düşünülen bu ürünleri kullanan İslamcılar kendilerine ait bir kimlikleri olduğunu düşünmeye başlamışlardır.

1980 darbesinden sonra Turgut Özal, büyük kentlerdeki seküler burjuvaziye ve Anadolu'daki İslamcı küçük işletme sahiplerini yörüngesinde toplayarak sınıflar arası bir bütünlük yaratmaya girişerek özelleştirmeden, çok uluslu şirketlerin girişinden, serbest ticaretten ve yabancı mal ithalatından yana bir politika izledi. Özal hükümetinin desteklediği İslamcı şirketler kendi holdinglerini kurmaya ve neredeyse her şeyi üretmeye başladılar. Ürünlerine yaptıkları reklamlarda öne çıkardıkları ana söylemleri seküler kesimden farklı olarak İslami değerlere uygun hareket ettikleriydi.

Türkiye'deki "seküler /anti-seküler" ya da popüler ifadesiyle "laik/anti-laik" kutuplaşmasında "laik" taraf kendisini bilimin üstünlüğünden, ilerlemeden, özgürlüklerden, seküler yaşam tarzından yana tanımlarken "anti-laik" kesim modern medeniyetin ve Batılı değerlerin bir tehdit oluşturduğu zeminde kendisini tanımlıyordu. İslami hareketin egemen söylemine göre "seküler kesim" Batılı yaşam tarzını ve batı kültürünü taklit ederek kendi içsel benliklerinden uzaklaşıyorlardı. Böylelikle Batılı toplumlara yeni bir egemen alternatif sunuyorlardı ve bunun yanında otantik özlerine geri dönmek için mücadele ettiklerini ileri sürüyorlardı.

Ne var ki, söylemlerinde Müslüman dünyasının Batıdan gelen etkilerden kurtulamadığını ileri sürüyorlardı. Batının meydan okuması başlangıçta sadece savaş meydanıyla sınırlıyken, zaman içinde Batı kültürel, toplumsal, bilimsel, ekonomik ve teknik alana kadar egemenliğini genişletmişti. Bu değişim ve dönüşümler ilk olarak Müslümanları diğerleri gibi yaşam tarzlarına, inançlarına, üretim ve tüketim kalıplarına göre bölmüş sonrasında ise varolan toplumsal yapılarını kendi değer sistemlerine göre yeniden örgütlemelerine yol açmıştı.

Türkiye'de siyasal islamın özelliği moderniteyi gelenek/din boyutunda yeniden üretme arzusunda yatmaktadır. İslamcılar teknolojiyi ve bu teknolojiye ait bilgiyi toplumsal yapıyı değiştirmeden almaya ve kullanmaya çalışıyorlar ve bunu da dinsel bir meşruiyet getirerek yapıyorlar. Kendi geçmişlerine ait tarihsel kutlamaları tarihi modern biçimde yücelterek gerçekleştiriyorlar, bunu yaparken de Japon modernleşmesini kendilerine model olarak alıyorlar ve Anadolu Aslanları metaforunu İslamcı iş adamları için kullanıyorlardı.

Siyasetin İslamlaşması ya da İslamın siyasallaşmasını seçim zamanlarında kullanılan siyasal posterlerde açık olarak gözlemlemek mümkündür. Bütün İslami talepler slogan olarak kullanılır ve tüketicilerin talepleri olarak sunulur. Mahremiyetin önemi bir kenara bırakılarak kadınlar harekete geçirilir ve kamusal alandaki İslami görüntü için bireylerin evleri seçimlerin hizmetine sunulur.

1990'lardan bu yana dini okullar Müslümanların eğitim alanında yer alma mücade-

lelerinin simgeleri olmuşlardır. Değişen toplumsal yapılara, sınıf pozisyonlarına paralel olarak ve aynı zamanda "laik kesimlerle" mücadele içinde olmanın sonucu olarak İslamîk mücadele "özel kolejlerle" eğitim sürecinde yerini almıştır.¹³

Özellikle son 2004 ve 2005 yıllarında eğitimin ticarileşmesini ve dinsel simgelere özgürlük gibi dini hakların önde gelen temsilcisi MÜSİAD olmuştur. MÜSİAD, demokrasi ve yerelleşmeyi savunması ve sonuçta dini haklar konusunda özgürlükleri destekleyeceği gerekçesiyle Avrupa Birliği ekonomi politikalarının arkasında durmuştur. Bunun yanında hükümetin hazırladığı ve kız öğrencilere baş örtüsü takma hakkı, imam hatip okulu mezunlarına üniversiteye girme hakkı veren bunların yanında eğitimin ticarileşmesi ve küreselleşmesi şiarından hareket eden yeni YÖK tasarısını da desteklemiştir.¹⁴

Bunlar modernleşme sürecine dahil olmak isteyen İslamcı kesimin değişen zihniyet yapılarının ve rasyonelleştirme süreçlerinin bazı örnekleridir. Müslüman halkın seküler alanda yer almaları sadece ekonomik ya da finans alanında gerçekleşmez. Ancak, ekonomik alana katılım İslamîk yükselişin temel eksenlerinden birini oluşturur.

1980'li yıllarda yeni finansal kurumlar İslami söylemi bir biçim olarak kullanarak ekonominin dinamik ve seküler süreçlerine dahil oldular. Yalnızca finansal yatırımlar yoluyla kar elde etmekle kalmayıp aynı zamanda Arap sermayesini ülkeye çekmeye çalıştılar ve daha önemlisi paranın kurumsal yapısının içine Müslüman halkı daha çok çekmeye çalıştılar. Bu dönüşümle beraber, Arslan'ın ifadesiyle kapitalizmin üç önemli öğesini keşfetmiş oldular: marka, moda ve kar.¹⁵ Aslında moda ve marka Müslümanlar için özünde yabancı kavramlardı ve kendileri için İslam kültüründe meşru bir yeri yoktu. Ancak bu keşifle beraber podyumlarda sıklıkla baş örtüsü takan mankenleri ilahiler eşliğinde görmek şaşırtıcı olmaktan çıkmıştı.

İslamcı radyo ve televizyon projeleri de Müslüman halkın tüketim toplumuna girişinin bir işareti olarak görülebilir. Bu değişim Müslüman halkın İslamlaşma mücadelesini ekrandan izlediğimiz yeni tür bir iletişim tarzına katılımını gösteriyordu. Böylelikle Her geçen gün Müslümanların özel alanları olarak nitelenen alanlarının kamusal alana taşınmasının izlerini görmek mümkün oluyordu, öyle ki, aydınlanma, sorun çözme adına Müslüman doktorları, psikiyatristleri, sosyologları Müslümanların özel alanlarını incelerken izlemek artık mümkündür. Gülalp'ın vurguladığı üzere din, kamusal alanda kendisini doktrinleriyle, ritüelleriyle, kurumlarıyla bildiğimiz din olarak sunmayıp bir kültürel kod ya da yaşam biçimi, ya da bir grup halkın kendini tanımladığı bir referans noktası olarak sunabilir. Bugün geleneksel İslami topluluğun yeni ekonomik talepler çerçevesinde dönüşümüne tanık oluyoruz. Günümüzdeki ticari ve toplumsal ilişkilere eşlik eden ahlaki duruş Müslümanlarca kendi maddi tercihleri olarak yüceltilmektedir. Bu zihinsel dönüşüm Müslümanların tüketici bir kitleye dönüşmelerini kolaylaştırıyor. Bu nedenle Müslümanların geçmişte israf

13 Abdurrahman Arslan, "Seküler Dünyada Müslümanlar", içinde *Birikim*, Temmuz 1997.

14 Fuat Ercan, Conflict and Alliance in the Re-Scaling Education: Crafting Higher Education Legislation in Turkey, presented paper in European Research Association Conference, Crete, 23 Eylül 2004, s. 5

15 Arslan, s. 33

olarak gördükleri pek çok şeyi bugün ihtiyaç olarak benimsediklerini görüyoruz. Bütün o İslami kavram ve isimlerin yeniden simgeleştirilerek tüketim için hazır hale getirildiğini görüyoruz. Müslüman kadınların baş örtüsü takmalarının anlamı nasıl dönüşüme uğradıysa aynı biçimde Müslüman kadınlar yeni tüketim dünyasına gelenekten farklı olarak bütün simgeleriyle beraber girmişlerdir.

SONUÇ

Son yirmi yılda Türkiye toplumu, göstergelerinin her alanda görüldüğü ve hissedildiği hızlı toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal değişimlerin içine girmiştir. Türkiye'nin siyasal alanında son zamanlarda İslami söylemin siyasallaştığını ve siyasal islamın Türkiye siyasetinin belirleyici ve güçlü aktörlerinden biri olduğuna şahit olduk. Bu aynı zamanda, "laik" "anti/laik" çatışmasının başladığı döneme işaret ediyor.

2005 dönemince ekonomik alanda İslami söylem ve değerlerin ekonomik örgütlenmeler içindeki öneminin giderek arttığını ve "ekonomik İslam" kavramının aktörleri, söylemleri, stratejileriyle belirgin bir yer edindiğini görüyoruz.

MÜSİAD, işletmeleri destekleyerek, ekonomik çıkarlarını tanıyıp koruyarak ve İslamcı ilkelere dayalı bir toplumsal vizyon geliştirerek bu kuruluşlarla İslam'ın yükselmesi arasında bağlantı kurmakta önemli bir rol üstlenmiştir. MÜSİAD'ın kurulmasıyla beraber İslam ve Batı rasyonelliği arasında bir bağlantının mümkün olabileceği ve ekonomik ve kültürel küreselleşme alanında İslami söylemin ortaya çıkmasının, İslamik kimlik ve serbest Pazar ideolojisi arasında bir uyumlaşma ortaya çıkarabileceği görülmüştür. MÜSİAD üyeleri Pazar ilişkilerinin küreselleşmesinin ekonomik İslam'ın yükselişi ve başarısı için uygun bir zemin hazırlaması sebebiyle küreselleşmeye de pozitif bir değer atfederek yaklaşmışlardır.

Kültürel alanda, sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri popüler kültür ve tüketim kalıpları İslami simgeler, gelenektense dini kimlik taleplerinin içinden geçerek tanımlanmıştır. Küreselleşme süreçleri her alanda önemli bir rol oynamış İslamın kültürel, siyasal ve ekonomik alanlara eklemelenmesine zemin hazırlamıştır.